

Hemşirelikte Kültürel Yeterlik

- Arş. Gör. Fatma BAŞALAN İZ*
- Prof. Dr. Ayla BAYIK TEMEL*

Öz

Gelişen çok kültürlü dünyamızdaki demografik ve ekonomik değişim, farklı kültürden gelen insanların sağlık düzeylerindeki farklılıklar, sağlık bakımı verenleri ve kurumları kültürel özellikleri göz önünde bulundurmaya yöneltmiştir. Kültürel olarak yeterli bir sağlık profesyoneli olmak, çok kültürlü toplumlarda öncelikli olarak istenmektedir. Kültürel yeterlik üzerine yayınlanan hemşirelik alanındaki yazıların 1990'lı yılların başlarından itibaren hızla gelişmesiyle, kültürel yeterlik durumu belirleme ve kültürel değerlendirme modelleri gelişmiştir. Kültürel yeterlik; farklı değerleri, kültürel adetleri bilmeyi, toplumların geleneklerine uygun olmayı ve bireylerin bakımında duyarlı olmayı içermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel yeterlik, hemşirelik, kültürel değerlendirme modelleri.*

Abstract

Cultural Competency in Nursing

The changing demographics and economics of our growing multicultural world, and the long-standing disparities in the health status of people from culturally diverse backgrounds has challenged health care providers and organizations to consider cultural diversity as a priority. Becoming a culturally competent health professional is a demanding prerequisite in this multicultural society. Since the early 1990s, along with a phenomenal growth of nursing literature published on cultural competence, an array of cultural competence and cultural assessment models has been developed. Cultural competence includes valuing diversity, knowing about cultural mores and traditions of the populations being served and being sensitive to these while caring for the individual.

Key Words: *Cultural competency, nursing, cultural assesment models.*

(*) Ege Üniversitesi, Hemşirelik Yüksek Okulu, Halk Sağlığı Hemşireliği AD.

Hemşirelik, sürekli olarak gelişen, değişen durumlara uyum sağlayabilen bir meslektir. Sosyal kurallar ve beklentilerdeki değişimler, yeni tıbbi tedavilerin keşfi, teknik sistemlerdeki gelişmeler çağdaş hemşirelik uygulamalarının şekillenmesinde yardımcı olmuştur (Flowers 2004, Bacote 2002). Dünya’da toplumların giderek çok kültürlü yapıya dönüşmesi ve kültüre özgü yeterli bakımın verilmesi gerekliliği hemşireliği önemli derecede etkilemiştir (Hitchcock, Schubert, Thomas 2003).

Kültürel yeterlik kavramı, 1989 yılının başlarından itibaren akademik disiplinlerde yer almaya başlayan yeni bir kavramdır (Zuwang 2004, Eunyoung 2004). Çok kültürlü toplumlarda, sağlık bakım profesyonellerinin kültürel yeterliğe sahip olmaları gerekmektedir ve bu gereklilik toplum tarafından beklenmektedir. Kültürel yeterliğe olan ilgi, hastaların kültürel özellikleri konusunda yürütülen araştırmalarda ortaya konmuştur (Eunyoung 2004). Hemşirelerin hasta gruplarının kültürünü bilmesi ve anlaması etkili hemşirelik bakımının sunumu için çok önemlidir (Vydelingum 2006). Chenowethm ve arkadaşlarının yapmış oldukları “Kültürel Yeterlik ve Hemşirelik Bakımı: Avustralyalı Bakışı İle” isimli çalışma ve Giger ve Davidhizar’ın “Kültürel Olarak Yeterli Bakım: Afgan, Afgan Kökenli Amerikalı ile İslam Kültürünü ve İslam Dinini Anlamanın Önemi” isimli çalışma kültürel yeterliğin önemi üzerine yürütülmüş araştırmalara örnek olarak gösterilebilir (Chenowethm, Jeon, Goff, Burke 2006; Giger, Davidhizar 2002).

Kültürel olarak yeterli bakımı verme; artan kültürel çeşitlilik, kimliklerin açıklanmasındaki artış, eve yönelen bakım anlayışı ve sağlık bakımı almadaki eşitsizlikler gibi nedenlerle zorunlu olmuştur. Kültürel yeterlik dinamik, değişken, sürekli bir süreçtir. Kültürel yeterlik hemşirelik uygulamalarının temel bir bileşeni olmasına rağmen, bu kavram açıkça belirlenmemiş veya analiz edilmemiş, birçok şekilde tanımlanmıştır. Bazı zamanlar “transkültürel

hemşirelik”, “kültürel olarak uygun hemşirelik bakımı” veya “kültürel olarak duyarlı hemşirelik bakımı” gibi çeşitli sözcükler kültürel yeterlik biçiminde kullanılmıştır (Eunyoung 2004). Gözden geçirilen bilgi kaynakları, kültürel yeterlik terimi üzerinde genel bir fikirbirliğin ve araştırmacılar arasında ortak tanımın olduğunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin “etnik hemşirelik bakımı”, “kültür bakımı”, “kültürel uygunluk” veya “kültürel olarak uygun bakım” kavramları kültürel yeterliğe yakın terimler olarak görülmektedir (Zuwang 2004). Kültürel yeterlik, hastaların kültürel özelliklerine uygun hizmet ve bakımı sağlamak için, hemşireler tarafından gereken bilgi, beceri, tutum, ve kişisel tutum uygulamasıdır (...2007).

Tarihsel Yapı

Kültürel olarak yeterli bakım verme tarihsel süreçte incelendiğinde; etnik olarak farklı toplumlara hemşirelik bakımı verilmesinde hemşirelik eğitimi, hemşirelik araştırma ve uygulamalarının ana odağı olmamıştır. Kültürel yeterliğin kökeni, Madeline Leininger ve onun geliştirdiği Kültür Bakım Çeşitliliği ve Evrenselliği teorisine başlamıştır. Leininger, kültürel yeterlik kavramını kültürel olarak uygun hemşirelik bakımının boyutlarıyla tanımlamıştır (Cowan, Norman 2006, Eunyoung 2004). Leininger bu teoriyi, farklı kültürlerden gelen insanlarla çalışan hemşirelerin gereksinimleri nedeniyle geliştirmiştir (Leininger 1991). Leininger’in karşılaştırmalı bütüncül kültürel bakımı; sağlık, hastalık modelleri ile kültürel olarak uygun, yeterli ve şefkatli bakımı sağlamak amacıyla insanların kültürel değerleri, inançları ve yaşam biçimindeki benzerlikler ve farklılıklar üzerine odaklanan bir çalışma ve uygulama alanını oluşturmuştur (Cowan, Norman 2006). Leininger, mantıklı, gerçekçi görüşlere karşı olarak doğacı, nitel ve paradigma temelli felsefesiyle teorisini geliştirmiştir. O günden itibaren azınlık toplumlar için kültürel olarak yeterli bakım, çeşitli toplumlarda, sağlık bakım alanlarında hız-

la ve yaygın biçimde ilgilenilen bir konu olmuştur (Eunyoung 2004).

Kültürel yeterlik konusunda hemşirelik teorileri, kültürel çeşitlilik ve yaygınlığı açıklamak için geliştirilmiştir. Sağlık bakım kuruluşları da gelişen bu yeni eğilimlerden etkilenerek, rehberler oluşturmuş ve farklı toplumlar için daha etkili bakımın nasıl olacağı konusunda stratejiler belirlenmiştir (Eunyoung 2004). Bu konuda yayınların artışıyla, kanıtlara dayalı çalışmalar ve araştırmalarla hemşirelik alanında gelişmeler sağlanmıştır. Kültürel yeterlik üzerine teoriler ve kavramsal modellerin geliştirilmesiyle sıklıkla bilinmeyen konular farke edilmiştir. Hemşirelik bakımında kültürel yeterliği inceleyen 1990-2003 yılları arasında 1.114 makale yayınlanmıştır. Yayınlanan bu makalelerin 127'si hemşirelikte kültürel yeterlik modelinin gelişimi ve uygulamasına odaklanmıştır (Zuwang 2004). Hemşirelik uygulamaları açısından 1990'lı yılların sonlarında, hastaların kültürel özelliklerinin göz önüne alınması için pekçok model geliştirilmiştir. Eunyoung (2004) makalesinde kültürel yeterliği geliştirmek üzere, bazı kültürel yeterlik modelleri, kültürel değerlendirme modelleri ve kültürel değerlendirme rehberlerinden söz etmiştir (Eunyoung 2004). Bu modeller ve rehberler aşağıda dizgelenmiştir.

Kültürel Yeterlik Modelleri;

- 1) Burchum JLR.; Kültürel yeterlik: Evrimsel boyutuyla (Burchum 2002).
- 2) Campinha-Bacote J.; Sağlık bakım hizmetlerinin verilmesinde kültürel yeterlik süreci: Kültürel olarak yeterli bakım modeli (Bacote-CJ 2002).
- 3) Cross T., Bazron B., Dennis K., Isaacs M.; Kültürel olarak yeterli bakım sürecine doğru: Emosyonel olarak ciddi rahatsızlığı olan azınlık çocukları için etkili hizmetler (Zuwang 2004).

- 4) Kim-Godwin YS., Clarke PN & Barton L.; Kültürel olarak yeterli toplum bakımı verme modeli (Kim-Godwin, Clarke, Barton 2001).
- 5) Leininger MM.; Kültürel bakım farklılığı ve evrenselliği teorisi.
- 6) Leininger M.; Kültür bakım teorisi ve etnik merkezli araştırma yöntemi.
- 7) Leininger M.; Uygun yeterli uygulamalar için kültür bakımını değerlendirme.
- 8) Orque M.; Orque'in etnik/kültürel sistemi: Etnik hemşirelik bakımı için kavramsal çatı.
- 9) Pacquiao DF.; Etik karar almada kültürel yeterlik (Zuwang 2004).
- 10) Papadopoulos I. & Lees S. Kültürel olarak yeterli araştırmacılar yetiştirme (Papadopoulos and Lees 2002).
- 11) Purnel LD. & Paulanka BJ.; Kültürel yeterlik için Purnel modeli (Zuwang 2004).
- 12) Suh EE.; Evrimsel kavram analizi sayesinde kültürel yeterlik modeli (Suh 2004).
- 13) Wells M.; Kültürel yeterlik ötesi: bireysel ve kurumsal kültürel gelişme için model (Zuwang 2004).

Kültürel Değerlendirme Modelleri;

- 1) Giger JN. & Davidhizar RE.; Transkültürel hemşirelik: Değerlendirme ve girişim (Giger, Davidhizar 2002).
- 2) Spector RE.; Sağlık ve hastalıkta kültürel farklılık (Spector 2002).

Kültürel Değerlendirme Rehberleri;

- 1) Andrews MM.; Kültürel olarak yeterli hemşirelik bakımı.

- 2) Andrews MM.; Sağlık tarihi ve fiziksel incelemede kültürel yeterlik (Andrews 1992- 1998).
- 3) Bloch B.; Bloch'un etnik/kültürel çeşitlilik için değerlendirme rehberi.
- 4) Boyle JS & Andrews MM.; Andrews/Boyle değerlendirme rehberi.
- 5) Spector RE.; Kültürel bakım: Kalıtım, değerlendirme ve sağlık gelenekleri için rehberler (Zuwang 2004).

Hemşirelikte kültürel yeterlik modelinin kavramsallaşması 1989'dan sonra olmuştur. Bilginin ilerlemesine katkıda bulunan Leininger, Campinha Bacote, Giger ve Davidhizar, Orque, Purnel ve Paulanka, Spector, Andrews ve Boyle başlıca otoriteler arasındadır. Orque, "etnik sistem kavramsal çatısıyla" hemşirelik için kültürel model geliştirmede önde gelenlerden birisidir. Hemşirelik araştırmalarında hemşirelik teorilerinin, modellerinin kullanımı, bir profesyonel olarak hemşirenin uygulamaları ile sağlık bakım sistemine eşsiz katkı sunmaktadır. Hemşire araştırmacılar tarafından geliştirilen kültürel yeterlik modelleri de yalnızca hemşirelikte değil diğer disiplinlere de uygulanabilmektedir (Zuwang 2004).

"Kültürel değerlendirme", kültürel yeterlikle ilgili başka bir terimdir. Gerçekten kültürel olarak yeterli olabilme, değerlendirme yapabilme, kültürü anlama, farklı veya benzer yaşam biçimi olan insanlarla birlikte iken çareler/ yöntemler yaratma, bu bilgiyi kullanma anlamındadır. Kültürel değerlendirme, kültürel yeterliğin bir niteliğidir. Bu nedenle kültürel değerlendirme modeli, kültürel yeterlik modeli olarak görülebilir. Çoğu hemşirelik teorisyeni ve araştırmacısı, genellikle modeller ve kavramsal çatılar arasında ayırım yapmayarak, sıklıkla onları birbirinin yerine değiştirebilir biçimde kullanmaktadır. Kültürel yeterlik kavramsal çatısı bir kültürel yeterlik modeli olarak görülebilmektedir (Zuwang 2004).

Neden Kültürel Yeterlik

Vydelingum (2006) makalesinde, Murphy ve Macleod-Clark, Bond, Kadron-Edgren ve Jones, Spence, Blacford'un çalışmalarına yer vermiştir. Murphy ve Macleod-Clark'ın etnik merkezli görüşler çalışmasında; hemşireler tarafından azınlık hastaların genellikle bir sorun olarak düşünüldüğü, günlük rutine uygun olmayan durum olarak algılandığı belirtilmiş, ayrıca azınlıklarla teröpotik ilişki geliştirmeye çalışan hemşirelerin bütüncül bakım yönünün eksikliği ortaya konmuştur. Bond, Kadron-Edgren ve Jones, farklı kültürden hastalarla ilgili olarak hemşire öğrenciler ile profesyonel hemşirelerin bilgi ve tutumlarını değerlendiren bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışma mezuniyet öncesi ve mezuniyet sonrası hemşirelik programlarının, özel kültür grupları hakkında bilgi birikimi ve beceri sağlamada kısmen sınırlı olduğunu göstermiştir. Spence, Yeni Zelanda da başka kültürden gelen insanlara bakımda hemşirelerin deneyimlerini incelediği çalışmada; farklılıkla yüzyüze gelme durumunda hemşirelerin gerginlik yaşadıklarını belirtmiştir. Hemşirelik eğitiminde kültürel iyilik ve hemşirelik yaklaşımlarına yönelik konulara yer verilmesi, Blacford'un Avustralya çalışmasında ortaya konmuştur. Beyaz ırk kültürü çatısı altında yapılandırılan bakım gerekliliği kültürünün, sağlık bakım kültürünü göz önüne almadığını ortaya çıkarmıştır. Tüm bu çalışmalarda yaygın tehdit olarak farklı kültürden gelen hastaların bakımında kültürel yeterliğin eksikliği fark edilmiştir. Kültürel yeterlik eksikliği, hatalı anlama, güven eksikliği, iletişim ve olumlu ilişkinin kurulmasında engellerle sonuçlanan, etnik merkezli odaklanmanın bir sonucu olarak kültürel çatışma gösterilmiştir (Vydelingum 2006).

Kültürel Yeterliğin Belirlenmesi

Kültür kavramı, geniş kullanımı ve uygulanabilirliği nedeniyle sağlık bakımı verenler tarafından birçok şekilde tanımlanmıştır. Kültür genellikle,

bireyler ve grupların değer, inanç ve davranışlarını belirleyen önemli bir sosyal faktör olarak anlaşılmaktadır (Eunyoung 2004). Vydellingum bazı bilim adamlarına göre kültürel yeterlik kavramını incelemiştir. Kim-Godwin, Clarke ve Brown'a göre kültürel yeterlik dört boyuta sahiptir. Bakım, kültürel duyarlık, kültürel bilgi ve beceriler. Kültürel duyarlık ve kültürel bilgi, özellikle özgün inançlar ve insan gruplarının özel davranışlarını anlamaya işaret etmektedir (Vydellingum 2006). Cowan ve Norman'da; Burchum, Bacote, Garity, Abrams ve Leppa'ya göre kültürel yeterlik kavramını incelemiştir. Burchum'a göre kültürel yeterlik kültürel farkındalık, kültürel bilgi, kültürü anlama, kültürel duyarlılık ve kültürel beceriler olarak tanımlanmıştır. Bacote, kültürel yeterliği sonu olmayan bir süreç olarak tanımlamıştır. Garity, kültürel yeterliği farklı kültürel gruplarda sahip olunan duyarlık olarak tanımlamıştır. Duyarlık; göç, stres, kişinin yaşamında algıladığı uyumun olmayışı, aile etkileri, fakirlik, dil engelleri, engellenme, efsaneler, yasaklar, dua etme, maneviyat gibi faktörlerin etkilerine farkındalığın olmasını içermektedir. Abrams ve Leppa ise, bunlara ek olarak cinsiyet, sınıf ve cinsel seçimlerde kültür ya da etnik inançlara duyarlığın göz önünde tutulması gerektiğini belirtmiştir (Cowan, Norman 2006).

Kültürel açıdan yeterli bakım konusunda, Amerikan Akademisi Hemşire Uzmanlar Komitesi (The American Academy of Nursing's Expert Panel on Culturally Competent Care) kültürel olarak uygun bakım için önerilerde bulunmuş ve kültürel olarak uygun bakımı tanımlamışlardır. Buna göre kültürel olarak uygun bakım; kültür, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, iletişim becerilerinde öz etkililiği başarma, kültürel değerlendirme ve belli kültürlerin sağlık uygulamalarıyla ilgili bilgi kazanmayla ilgili konularda duyarlılıktır. Hemşirelik uygulamalarında kültürel yeterliğin en kapsamlı biçimde; kültürel uygunluk, kültürel olarak farklı gruplar ve toplumlarda etkili çalışma hedefiyle devam eden bir süreç; ayrıntılı

farkındalık, özgün bilgi, arındırılmış beceriler, bireyler ve profesyonellerin kültürel özelliklerine saygı göstermesi, benzerlik ve de farklılık olarak tanımlanmıştır (Eunyoung 2004).

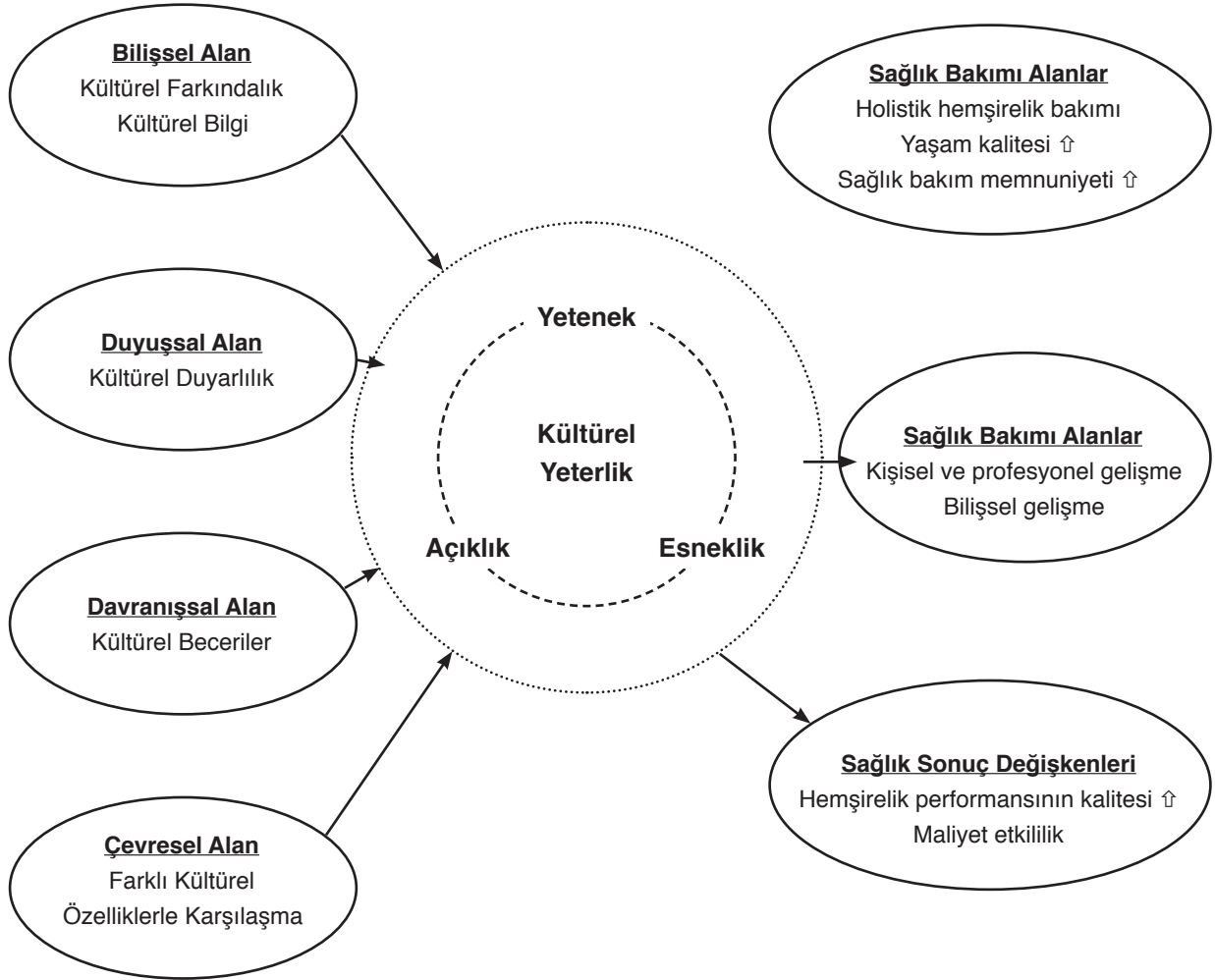
Kültürel Uygunluğun Nitelikleri

Kültürel uygunluk kavramı yetenek, açıklık, esneklik ile tanımlanmaktadır (Şekil 1). Kültürel uygunluğun ilk niteliği yetenektir. Bu etnik olarak farklı toplumlarda hemşirelik etkinliklerinde hemşirenin yeteneği olarak nitelendirilmektedir. Kültürel uygunluk, hastalar ve sağlık profesyonelleri arasında kültürel farklılığı çözmeye hemşirenin geniş yeteneğiyle ilgilidir.

Açıklık kültürel uygunluğun diğer bir niteliğidir. Açıklık, büyük ölçüde bakım verenlerin kabul etme ve saygı gösterme, yargılayıcı olmama kültürel nitelikler için objektif bir davranışa sahip olmaya istekli olma özelliklerini içermektedir (Eunyoung 2004).

Esneklik, kültürel uygunluğun bir diğer niteliğidir. Geniş ölçüde farklı durumlara bireyin kendi kendini uyumlandırabilme yeteneği anlamındadır. Esneklik göreceli olarak kültürel uygunluğu benimsemek, iç öznellik, bir kültürün diğer kültürü anlamak üzere verdiği sözü onaylaması ile ilgilidir (Eunyoung 2004).

Kültürel olarak yeterli bakımın verilebilmesi için hemşirelerin kültürel istek, kültürel farkındalık, kültürel bilgi ve tecrübeye sahip olması gerekmektedir. Kültürel istek, kültürel yeterlik yapısının merkezini oluşturmaktadır. İstek, bakım kavramıyla ilgili olup farklılıkları kabul etmek, benzer yönleri ortaya çıkarmak, kültüre özgü bilgileri öğrenmek için kültürü farklı olan bireylerle açık ve esnek iletişimin kurulmasını içermektedir. Kültürel farkındalık, birinin kendi kültürel geçmişinin derinliklerini araştırması ve öz değerlendirmesidir. Farkındalık süreci farklı bireyler hakkında kişinin kendi eğilim-

Şekil 1: Kültürel Yeterlik Modeli

Kaynak: Eunyoung ES (2004): The Model Cultural Competence Through an Evolutionary Concept Analysis, Journal of Transcultural Nursing, 15(2), 93-102

lerini, ön yargılarını tanımalarını içermektedir. Bu süreçte hemşire başka kültüre özgü davranışları, inançları ve değerleri kendi kültürü doğrultusunda etkileme eğilimindedir. Kültürel bilgi ise, farklı kültür ve etnik gruplar hakkında doğru bilgiyi arama ve bulma sürecidir. Yani hastanın sağlık ile ilgili inançlarını, dünya görüşlerini anlamaya ilgilidir. Kültürel ustalık/deneyim, farklı kültüre sahip olan

hastaların fiziksel değerlendirmesinin yapılmasında gereklidir. Hemşire hastasının fiziksel, biyolojik ve psikolojik olarak nasıl olduğunu bilmelidir. Farklı kültürden bireyle karşılaşmak kültürel yeterliği geliştirmek bakımından önem taşımaktadır (Bacote 2003, Flowers 2004).

Yapılan araştırmalarda hemşirelikte kültürel yeterliğin zayıf olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle

hemşirelerin kültürel farkındalık ve kültürel değerlendirme becerileri artırılmalıdır. Kültürel değerlendirme eğitimi hemşirelik eğitiminin mezuniyet öncesi ve mezuniyet sonrası programlarında yer almalıdır. Sağlık davranışlarını ortaya koyan, paylaşılan inançlar, değerler ve görenekleri ortaya çıkaran görüşlere yönelik eğitim programı mezuni-

yet öncesi ve sonrası eğitime eklenmelidir. Kültürel yeterliği geliştirmek üzere yapılacak olan eğitim, etnik farklılık ve suçlu bulma yaklaşımından uzak olmalıdır. Tüm sağlık personelleri kültürel yeterlik becerilerini geliştirmek ve ayrımcı uygulamaları engellemek üzere daha fazla çaba göstermelidir (Vydelingum 2006).

KAYNAKLAR

- Andrews MM (1992). Cultural perspectives on nursing in the 21st century, *Journal Profesional Nursing*, 8(1), 7-15
- Andrews MM (1998). A model for cultural change, *Journal Profesional Nursing*, 29(10), 62-66
- Bacote-CJ (2002). The process of cultural competence in the delivery of health- care services: a model of care, *Journal of Transcultural Nursing*, 13(3), 181-184
- Bacote-CJ (2003). Many faces: addressing diversity in health care, *Online Journal of Issues in Nursing*, 8(1), http://nursingworld.org/ojin/topic20/tpc20_2.htm (Son Erişim 16.10.2007)
- Burchum JLR (2002). Cultural competence: an evolutionary perspective, *Nursing Forum*, 37(4), 5-15
- Chenoweth L, Jeon YH, Goff M, Burke C (2006). Cultural competency and nursing care: an australian perspective, *International Council of Nurses, International Nursing Review*, 53, 34-40
- Cowan DT, Norman I (2006). Cultural competence in nursing: new meanings, *Journal of Transcultural Nursing*, 17(1), 82-88
- Eunyoung ES (2004). The model cultural competence through an evolutionary concept analysis, *Journal of Transcultural Nursing*, 15(2), 93-102
- Flowers DL (2004). Culturally competent nursing care, *Critical Care Nurse*, 24, 48-52
- Giger JN, Davidhizar R (2002). Culturally competent care: emphasis on understanding the people of Afghanistan, Afghanistan Americans, and Islamic culture and religion, *International Council of Nurses, International Nursing Review*, 49, 79-86
- Hitchcock JE, Schubert PE, Thomas SA (2003). *Community Health Nursing, Caring in Action, Second Edition*, Thomson.
- Kim-Godwin YS, Clarke PN, Barton L (2001). A model for the delivery of culturally competent community care, *Journal of Advanced Nursing*, 35(6), 918-925
- Leininger MM (1991). *The Transcultural Nurse Specialist: Imperative in Today's World, Perspectives in Family and Community Health*, Edt. KA Saucier, Mosby-Year Book, 137-144
- Papadopoulos I, Lees S (2002). Developing culturally competent researchers, *Journal of Advanced Nursing*, 37(3), 258-264

Promoting Culturally Competent Care <http://www.cna-nurses.ca/CNA/documents/pdf/publications>
(Son Erişim 16.10.2007)

Spector RE (2002). Cultural diversity in health and illness, *Journal of Transcultural Nursing*, 13(3), 197-199

Suh EE (2004). The model of cultural competence through an evolutionary concept analysis, *Journal of Transcultural Nursing*, 15(2), 93-102

Vydellingum V (2006). Nurses' experiences of caring for South Asian Minority ethnic patients in a general hospital in England, *Nursing Inquiry*, 13(1), 23-32

Zuwang SM (2004). Cultural competence models in nursing: a selected annotated bibliography, *Journal of Transcultural Nursing*, Vol:15, No:4, 317-322